

ДЖЕК ЛОНДОН В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ТА КРИТИЦІ

Творчість Джека Лондона – визначне явище в американській літературі ХХ століття. Його твори приваблюють читачів насамперед гуманізмом, демократичністю

Ще за життя він опинився серед тих письменників, твори яких складають одну з найоб'ємніших сторінок в історії українського художнього перекладу 1920-30-х рр., а за кількістю опублікованих перекладів його можна назвати найулюбленішим зарубіжним письменником тогочасного читача. Появі повної збірки творів письменника передували окремі видання його оповідань у перекладі Софії Куликівни, Сергія Вільхового (Титаренка), Андрія Ніковського, Ніни Дубровської, Катерини Джунківської та І. Попова.

В Україні читачі вперше познайомилися з Джеком Лондоном завдяки російським публікаціям його творів, які почали з'являтися з 1905 року на Наддніпрянській Україні. У січневих випусках київського тижневика «Вісник культури і життя» за 1913 рік (№№ 2, 3, 4) вміщено оповідання Джека Лондона «Батар» у перекладі І. Стешенко, яку правомірно вважають «зачинателькою українською Лондоніани». Аналіз засвідчує, що переклад зроблено з оригіналу і що, як згодом відзначив Р. Доценко «перекладач був майстром своєї справи» [8, с. 180].

Перший переклад творів Джека Лондона на Західній Україні датується 1913 роком, коли у Літературно-науковому віснику (книга IV, квітень, Львів) з'явилися оповідання «Непохитність жінки» та «Бог його батьків» у перекладі Наталі Романович-Ткаченко. Серед українських перекладачів Дж. Лондона також варто назвати Максима Рильського, Міру Пінчевського, Вероніку Гладку, Катерину Корякіну, Петра Соколовського, Євгена Поповича, Юрія Лісняка, Володимира Митрофанова та інших.

Бібліографія підтверджує, що в Україні Джека Лондона перекладали незрівнянно більше, ніж будь-якого іншого американського та й загалом зарубіжного письменника: 230 окремих видань Дж. Лондона українською мовою загальним накладом понад 1850 тисяч примірників.

Відзначимо, що уже оповідання й збірки Дж. Лондона (1899-1900) викликали прихильні відгуки та рецензії, що сприяли посиленню інтересу видавців і читачів до молодого письменника [8, с. 42]. Невдовзі заговорила про нього і світова критика, а згодом – й українська.

Денисова Т. Н. у монографії «Роман і романісти США ХХ століття» створює «портретну галерею» американської романістики, яка розпочинається саме з нарисів про Джека Лондона. Аналізуючи особливості стилю Джека Лондона, автор наголошує, що багато що поєднує Дж. Лондона з представниками натуралізму, зокрема демократизм. Порівнюючи його з Крейном і Драйзером, Денисова підкреслює, що Дж. Лондон звертав свої погляди до таких сторін народного життя, від яких з огидою відвертаються ортодоксальні прибічники «кніжного реалізму» [2, с. 37]. Водночас, вона вказує на чинники, які відрізняють стиль Дж. Лондона від натуралістів. Це насамперед підхід до демократичного героя, погляд на природу, можливості й призначення людини. Дж. Лондон позбавив своїх героїв приреченості. Він залишив людину на самоті і дав їй можливість випробувати себе в найважчій боротьбі з обставинами, що загрожують самому її існуванню. Важливим, на думку дослідниці є той факт, що Дж. Лондон повернув високий сенс поняттям, які для натуралістів були майже порожнім звуком – поняттям відповідальності, товариської, мужності, волі, честі. Своїми книжками він укротє доводив, що людина не безпомічна, що навіть у найскладніших обставинах переважають її духовні риси, її моральна позиція.

Денисова продовжує уже загальновідому думку, що домінантою усієї творчості письменника є людина, підтверджуючи її цитатами із листів самого письменника: «Моє найвразливіше місце – це прагнення вивчати людську природу, – писав молодий Лондон своєму шанувальнику К. Джонсу. – Не визнаючи Бога. Я зробив об'єктом свого поклоніння людину і, звичайно, встиг дізнатися, якою нищою вона може бути. Але від того моя повага до неї тільки зросла, тому що це дає можливість побачити гігантські висоти, яких вона може сягнути. Яка вона маленька і яка вона велика! Але це найуразливіше місце – бажання докопатися до душі кожної нової людини – завдало мені багато неприємностей» [2, с. 37].

Ю. М. Ажнюк у вступній статті до видання Джека Лондона 1991 р. підкреслює: «Кому випадало читати оповідання, повісті, романи Джека Лондона, той ніколи не позбудеться якогось щемливого, дивного почуття до людини, що змогла побачити, пережити, відчутти незвичайний світ подорожей та пригод, злигоднів і успіху, щастя й горя, любові й ненависті, який постає перед нами у його книгах», називає його письменником, який творить «з природи». [3, с. 6].

Вчений також дотримується думки, що Дж. Лондон досконало створив характери та події: картини страшної стихії («Дім Мапуї», «Перли старого Парлі»), проникнення в Океанію білих колонізаторів («Атю, атю, їх»), показує ницість та жорстокість примхливої жінки («Під палубним тентом»), відвагу хлопчика Джеррі («На берегах Сакраменто»), і додає, що американський письменник тонко відчував не лише психологію людей, а й психологію тварин («Поклик предків», «Біле ікло», «Рудий вовк»).

Однак творчість Дж. Лондона не завжди однаково сприймалася в українському літературному просторі. Зокрема, один з найвідоміших його творів «Мартін Іден» по-різному оцінювали в Радянській та Незалежній Україні. Однією з причин такої розбіжності у поглядах були відкрито висловлені у романі ідеї надлюдини, людського індивідуалізму, які за часів УРСР вважали антиреакційними й антигуманними. У статті Ростислава Доценка «Поет людської мужності» (1968) стверджувалось: «Але як не стали тривким ідеалом у Мартіновім житті ні освіта, ні кохання, ані творчість, така само забракло йому опори в інших людях, у народі. Індивідуалізм допоміг йому встояти, індивідуалізм його і занастив» [8, с. 340]. Всеволод Неділько у передмові до видання 1973 році

наголошував: «В романі всіляко підкреслюється індивідуалізм Ідена. Мартін вважає себе за ніцшеанця, послідовника реакційного, антигуманістичного вчення Фрідріха Ніцше... Джек Лондон неодноразово казав, що метою «Мартіна Ідена» є викриття ніцшеанства, індивідуалізму. Показавши крах героя роману, він хотів засудити це антигуманістичне вчення» [7, с. 12]. Дмитро Наливайко у передмові до двохтомного видання творів 1988 р. висловлював думку: «Сталось те, що раніше передрікав Бріссенден, критикуючи індивідуалістичну філософію свого друга. Він попереджав, що філософія стане для Мартіна фатальною, коли настане в усіх його мріях, захопленнях, цінностях, бо не знайдеться тоді в його житті жодної справжньої підтримки» [5, с. 20]. Натомість протилежний погляд бачимо у передмові Наталії Білик до видання 2004 року: «На одному з дарчих примірників він [Джек Лондон] написав: «Це – книга, яку не зрозуміла більшість критиків. Написана як звинувачення індивідуалізму, вона була сприйнята як звинувачення соціалізму... Будь Мартін соціалістом, то він би не загинув». Цю мотивацію підхопило радянське літературознавство, яке наполегливо доводило, що Іден згубив індивідуалізм і саме за цей індивідуалізм та неприйняття соціалізму він був приречений письменником до згуби» [6, с. 16]. Крім того, автор передмови стверджує, що індивідуалізм є рисою, яка притаманна більшості персонажів американського письменника: «Слід пригадати, що індивідуалізм аж ніяк не є рисою, чужою авторові й осуджуваною ним. Не обов'язково бути фаховим знавцем Джека Лондона, щоб запримітити, що він є суттєвою рисою, притаманною більшості його героїв, у тому числі й позитивних, починаючи з героїв «північних оповідань»» [6, с. 37].

На переконання Всеволода Неділька, багато творів Джека Лондона – оповито маревом екзотики та романтики [7, с. 6]. Але в них також діють здебільшого вихідці з народу, люди, що зазнали й нерадісного дитинства, й тяжкої праці. Вони горді, сміливі, сильні, а головне – непримиренно ставляться до світу, де панує золото, де за гроші можна купити і продати.

В. Неділько, на відмінну від інших науковців, відкрито говорить про так звану комерційну сторону творчості Дж. Лондона: «Є в спадку Джека Лондона й твори, яких ми не можемо повністю прийняти. Іх писано на угоду видавцям, зманіженому й лицемірному міщанству Америки. Писано заради грошей. І заради облудної слави. Від них віє солодавою сентиментальністю, затхлим повітрям віталень американських крамарів, комівояжерів та дрібних клерків» [7, с. 6].

Український літературознавець Кіра Шахова простежуючи процес становлення Дж. Лондона як письменника, відзначає наступне: «Крім особистого досвіду, гострих спостережень, у Лондона було ще одне важливе джерело формування його як художника, становлення його літературного стилю, майстерності. Це була американська література. Лондон сам визначав у ній два основних напрямки – перший, який ідеалізує життя, згладжує гострі кути, лакує дійсність, й другий, який змішує похмурі, темні фарби» [4, с. 533]. Дослідниця, здійснивши аналіз творчої манери та стилю письменника, робить висновок: «Потрібно відмітити ще одну характерну для Джека Лондона, письменника й соціального мислителя, рису – його прагнення до документалізму. І тут він у багато чому проявляє себе як продовжувач традиції, яка давно склалась в американській літературі, найбільш яскравими прикладами якої є документальні твори Марка Твена» [4, с. 533].

Характерні особливості творів Лондона відзначає й Тамара Денисова: «Пластичність і виразність мови, пружність і динамізм ритму, багатство і точність у використанні стилістичних засобів – все це значною мірою спричинилося до успіху письменника і зробило його прозу невмирущою, незабутньою на віки» [2, с. 39]. Перелічені прикмети Лондонової прози, на переконання дослідниці, є органічною складовою зображальної системи, яку письменник почав обдумувати, коли ще був «учнем» школи письменницької майстерності. Основним принципом цієї системи можна вважати прагнення не описувати, а зображувати, малювати словом. Як доказ вона наводить уривок із листа Лондона К. Джонсу: «Не розповідайте – малюйте! Кресліть! Будуйте! Створюйте! Якщо ви бажаєте створювати художню прозу, творіть її відповідно до кращих, найкращих взірців! Не будьте такими нудними, нанизуючи суху подробицю на суху подробицю. Вносьте життя, рух і – заради Бога – ніякого рипіння. Прокляніть себе! Забудьте про себе! І тоді світ запам'ятає Вас» [2, с. 37].

Погоджуємося з думкою Т. Денисової: «Маємо всі підстави стверджувати органічну належність творчості Джека Лондона до кращих традицій американської літератури і невмирущість спадщини великого письменника, що сама сьогодні вже в багатьох аспектах стала традицією» [1, с. 117]. Вважаємо, що саме це привертало увагу читачів та критиків до його творчості, у тому числі й в українському культурному просторі, свідченням чого є численні переклади та науково-критичні розвідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисова Т. Н. Джек Лондон. Життя і творчість / Т. Н. Денисова. – К. : Дніпро, 1978. – 123 с.
2. Денисова Т. Н. Роман і романісти США ХХ століття / Т. Н. Денисова. – К. : Дніпро, 1990. – 363 с.
3. Лондон Дж. Твори: Пер. с англ. / Дж. Лондон; Вступ. ст. Ю. Ажнюка. – Ужгород : Карпати, 1991. – С. 5-9.
4. Лондон Дж. Избранное / Дж. Лондон; Пер. с англ.; Послесл. К. Шахова – К.: Вища школа, 1985. – С. 531-541.
5. Лондон Дж. Твори: В 2-х т. / Дж. Лондон; Т 1. Мартін Іден. Залізна П'ята: Романи / Перекл. з англ.; Передм. Д. Наливайка – К.: Дніпро, 1988. – С. 5-21.
6. Лондон Дж. Мартін Іден: Роман / Дж. Лондон; Пер. з англ. М. Рябова; Передм. і приміт. Н. Д. Білик – Харків: Фоліо, 2004. – С. 3-20.
7. Лондон Дж. Мартін Іден: Роман / Дж. Лондон; Пер. з англ. М. Рябова; Передм. В. Неділька. – К.: В-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1973. – С. 5-18.
8. Лондон Дж. Мартін Іден: Роман / Дж. Лондон; Пер. з англ. М. Рябова; Післям. Р. Доценка – К.: Київська книжкова фабрика, 1968. – С. 333-342.